

Відгук

офіційного опонента кандидата історичних наук, доцента, доцента кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Василя Пилиповича Педича на дисертаційне дослідження Любомира Степановича Дутка «Рецепція історіографічної та науково-організаційної діяльності М. Грушевського в сучасній українській історіографії», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Грушевськознавчі студії як напрям наукових досліджень набули в Україні значної популярності. Свідченням цього є неослабний інтерес до всіх сторін життя та творчості видатного вченого, державного і громадсько-політичного діяча Михайла Грушевського. З'явилися численні монографії, статті, дисертаційні роботи, археографічні видання, рецензії, в яких в тій чи іншій мірі висвітлюється спадщина Великого Українця як історіографа та організатора наукових досліджень. Безперечно, заслуговує позитивної оцінки вдала спроба Л. Дутка підсумувати створені протягом 1990-х – першої половини 2020-х рр. грушевськознавчі праці, сфокусовані на осмисленні історіографічного та науково-організаційного доробку М. Грушевського. Варто, на нашу думку, погодитись із переконанням дисертанта, що це має «чималу наукову актуальність і громадський інтерес».

Вступ дисертації включає необхідні складові елементи, обумовлені вимогами. Автор переконливо обґрунтував актуальність теми, а при визначенні наукової новизни слушно зазначив, що «всебічний історіографічний аналіз проблематики історіографічно-організаційної грушевськіани показав відсутність її цілісного опрацювання» (с. 15). Науково виваженим є чітке окреслення об'єкту та предмету дослідження, мети, хронологічних та територіальних меж дисертації. Досить аргументовано визначено основні завдання дисертації, які повною мірою окреслюють її мету і дають можливість всебічно і ґрунтовно розкрити її зміст. На наше переконання, аналіз опонованої роботи Л. Дутка свідчить, що він успішно впорався із заявленими дослідницькими завданнями.

Структура дисертації не викликає заперечень, адже вона є логічно вмотивованою і чітко підпорядкованою меті та основним завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів (поділених на підрозділи), висновків списку використаних джерел та літератури, а також додатків.

Перший розділ «Історіографія, джерела та методологія дослідження» традиційно складається з трьох підрозділів, в яких висвітлюється стан та основні напрями історіографічних опрацювань досліджуваної теми, охарактеризовано джерельний комплекс, концептуальну модель та методологічні засади наукового пошуку. В історіографічному огляді автор відзначає характерну особливість сучасної грушевськіани, яка, на його думку, полягає в тому, що «вона водночас постає як джерело дослідження, так і більш чи менш рефлексивний досвід історіографічної рефлексії творчості науковців кінця XX – перших десятиліть XXI ст.» (с. 20). Дисертант здійснив розлогий історіографічний аналіз, зазначивши, що в наш час осмислення історіографічної та науково-організаційної грушевськіани досягло «свого дослідницького апогею». Варто погодитися з думкою Л. Дутка, що це актуалізує його спробу аналізу сучасних студій заявленої теми. Відзначимо також те, що аналіз автора не завершився констатацією здобутків та недоліків в працях попередників, а й спроектований на перспективу. Він окреслив окремі аспекти та проблеми, які потребують подальшого аналізу та синтезу.

При характеристиці джерельної бази, спираючись на методику системно-структурного аналізу, дисертант цілком обґрунтовано виділяє три основні джерельні комплекси: «конкретний текст», «великий текст» та «історико-культурний контекст». Він переконаний, що «такий багаторівневий підхід до джерельної бази дає можливість історіографу тримати в полі зору всю сукупність творчих матеріалів, важливих для реалізації визначених у вступній частині дисертації завдань» (с. 35). Для автора найбільш важливим серед названих джерельних комплексів є перший. Це спеціальні праці (передовсім розвідки і монографії); розділи в узагальнюючих працях; рецензії на сучасну академічну грушевськіану; публікації наукових конференцій круглих столів; різноманітні персональні та проблемно-тематичні бібліографії грушевськіани нашого часу.

Другий джерельний комплекс дисертант поділив на документальні і наративні матеріали (за змістом); творчі, нормативні та науково-організаційні (за характером інформації); офіційні та особисті (за походженням). Похвально, що автор звернув увагу і на таку специфічну складову публіцистичної грушевськіани як інтерв'ю з провідними грушевськознавцями і серед них тих, які з'явилися в мережі Інтернет на багатьох популярних платформах. Він справедливо констатує, що «сучасні цифрові технології привели до практичного «відмирання» колишньої епістолярної практики, адже така комунікація з огляду на її оперативність цілком перемістилася в мережу Інтернет» (с. 46).

Л. Дутко аналізує і джерела третього комплексу, що мають контекстуальний характер. Їхня цінність, на його думку, полягає в можливості відчувати, а відтак і зрозуміти досліджуваний тридцятилітній період. Цілком правомірний є авторський висновок про те, що «виявлені й опрацьовані документальні матеріали уможливили всебічне дослідження широкого кола питань рецепції творчого та науково-організаційного доробку М. Грушевського в українській історіографії 1991 – 2024 рр.» (с. 49). Вважаємо, що позитивної оцінки заслуговують і чітко зазначені автором «джерельні резерви», які можуть додати нові сюжети для подальших досліджень.

Приємне враження справляє представлення дисертантом методології власного наукового пошуку, чітке її окреслення як концептуальної моделі (досліджувана проблематика розглядається ним в рамках нової культурно-інтелектуальної історії), так і конкретного методологічного інструментарію (принципи і методи, методологічні техніки), за допомогою якого він узагальнював зібраний матеріал. Варто зазначити і чіткість наведеного в роботі понятійного апарату, який має поважне методологічне навантаження. Похвальним є не тільки чітке окреслення автором понятійної пари «грушевськіана» та «грушевськознавство», а й відстеження еволюції їх змістовного наповнення від часу артикуляції й запровадження Л. Винаром в наукознавство.

Другий розділ Л. Дутко присвятив аналізу історіографічної спадщини М. Грушевського, правомірно зазначивши, що «кількісна значущість, стилістична

багатожанровість і дискурсивна своєрідність цих текстів актуалізують проблему їхнього підсумування для визначення консенсусних, дискусійних та перспективних аспектів грушевськознавства» (с. 58). Свій аналіз він здійснив відповідно до жанрового критерію творчості М. Грушевського: як окремі підрозділи* другого розділу виділив гранд-нарлативи («Історія України-Руси» («ІУР») та «Історія української літератури» («ІУЛ»)), монографічні студії, наукові статті, археографічні публікації, рецензійну спадщину, науково-популярні тексти. Дисертант висловив сподівання, що «їхнє підсумування сприятиме підведенню історіографічному балансу між опрацьованими і перспективними сюжетами грушевськознавчого пошуку» (с. 59). Це, на нашу думку, він переконливо реалізував в цій частині дисертаційної роботи.

Похвально, що автор завершує розгляд поданого в кожному підрозділі матеріалу чіткими висновками і, що важливо, окреслює подальші пізнавальні перспективи. Так, аналізуючи дослідження найбільш значущого для української історіографії і головного твору М. Грушевського «ІУР», автор стверджує, що «далеко не завершеною є праця над контекстуальним опрацюванням наскрізних історіографічних ідей і проблем багатотомника» (с. 70).

Говорячи про історіографічне осмислення історико-літературного гранд-нарлативу М. Грушевського «ІУЛ», дисертант відзначає, що воно відстає від вивчення «ІУР» і, що грушевськознавці нашого часу «фактично тільки окреслюють проблематику, яка могла б бути важливою для історика історичної науки» (с. 76). На його думку, цікавим видається порівняння дискурсивних практик М. Грушевського при реконструкції одних і тих же історичних періодів в «ІУР» та «ІУЛ».

Л. Дутко ретельно простежує історіографічне осмислення сучасними дослідниками монографічних студій та наукових статей М. Грушевського. Традиційно він окреслив перспективні завдання для подальших досліджень.

При аналізі опрацювання сучасними українськими істориками археографічної спадщини М. Грушевського автор відзначив їх певний пієтет у ставленні до неї. На його думку це зумовлено тим, що чимало віднайдених та

опублікованих автором «ІУР» оригіналів документів були втрачені протягом бурхливих подій минулого століття і його видання подекуди мають першоджерельний характер» (с. 100). У підсумку дисертант констатує вагомий доробок сучасних грушевськознавців у дослідженні вченого як археографа і джерелознавця. Щодо подальших перспектив опрацювання проблеми він справедливо наголосив на потребі подальших пошуків маловідомих археографічних публікацій М. Грушевського, а також матеріалів діяльності очолюваних ним археографічних інституцій, що розпорошені багатьма архівними колекціями України.

Особливо похвальним є усвідомлення автором значущості рецензійної спадщини М. Грушевського. Він справедливо зазначає, що вона явно недооцінювалася дослідниками, які сприймали її як другорядне джерело за своїм евристичним потенціалом. Він наголошує на правомірності інтерпретації рецензій вченого сучасними грушевськознавцями «вагомою рецептивною складовою його наукового доробку, що має виразні стильові особливості, самостійні теоретико-методологічні функції, підкреслену концептуальну спрямованість, а від так – й унікальну наукознавчу роль» (с. 110). Л. Дутко відзначив вагомі здобутки за останнє тридцятиліття в дослідженні рецензійної спадщини історика. На його думку, цьому сприяла реалізація проєкту академічного видання творів у 50-ти томах, де для критико-бібліографічних публікацій М. Грушевського було відведено окрему серію. Він із жалем констатує, що видання зібрання творів призупинилося і подальші томи рецензійної серії ще чекають на підготовку і оприлюднення. Дисертант окреслив першочергові перспективи подальшого дослідження: з'ясувати особливості рецензійної праці вченого протягом 1915-1934 рр. та здійснити пошук невідомих і неопублікованих текстів.

Автор не оминув своєю увагою і осмислення сучасною історіографією науково-популярних студій М. Грушевського. Їх масове перевидання було зумовлено, як справедливо наголошує дисертант, «потребою оперативного національно-культурного освідомлення українського громадянства, яке тривалий час зомбувала комуністична пропаганда» (с. 120). Проведений Л. Дутко аналіз

переконливо засвідчив, що в сучасній українській історіографії з'явилися ґрунтовні дослідження, в яких відтворено національно-освідомлююче служіння М. Грушевського. Зазначаючи подальші перспективи, він вказує на певну вибірковість дослідження спадщини вченого-популяризатора, «адже з відомих на сьогодні понад 120 науково-популярних праць історика, науковим аналізом охоплено не більше десятка» (с. 132).

На нашу думку, досить ґрунтовними є висновки дисертанта до другого розділу, в яких він підсумовує проведений аналіз досліджень історіографічної спадщини М. Грушевського протягом останнього тридцятиліття. Заслуговує позитивної оцінки запропоноване автором «коло перспективних історіографічних питань» для майбутнього наукового пошуку. Варто погодитись із правомірним твердженням Л. Дутка «про потребу інтенсивних пошуків у закордонних бібліотечних і рукописних колекціях (Австрії, Чехії, Німеччини, Франції та ін.), позаяк можливості вітчизняного архівного сегменту практично вичерпано» (с. 134).

Третій розділ автор присвятив аналізу сучасної науково-організаційної грушевськіани, представленої різноманітними публікаціями, які, як стверджує дисертант, «вимагають всебічного осмислення ступеню опрацювання тих чи інших сюжетів, виявлення дискусійних і маргіналізованих питань та окреслення перспективних напрямів історіографічного пошуку» (с. 136). Авторський аналіз структуровано за хронологічно-інституційним критерієм – відповідно до специфіки участі вченого в творенні й розбудові головних українських інституцій кінця XIX – першої третини XX ст.: Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), Українського наукового товариства (УНТ), Українського соціологічного інституту (УСІ) та Всеукраїнської Академії наук (ВУАН).

Л. Дутко правомірно наголошує на ґрунтовних здобутках діаспорного українознавства в дослідженні діяльності М. Грушевського на форумі НТШ. Він акцентує увагу на суттєвих доопрацюваннях проблеми сучасними грушевськознавцями, які на підставі постійно зростаючого масиву матеріалів (епістолярних, мемуарних, діловодних та ін.) актуалізували чимало нових

наукознавчих сюжетів. Разом з тим дисертант чітко віднотує ще недостатньо опрацьовані теми і перспективні сюжети. Зокрема, на його думку, є потреба самостійного комплексного аналізу структур і видань НТШ та діяльності Історично-філософської секції Товариства.

Автор констатує, що дослідження проблеми «Грушевський і УНТ» цілком належить сучасним історіографам, оскільки діаспорні українознавці в умовах об'єктивного браку джерел майже не звертались до її розгляду. На основі опрацювання значного джерельного матеріалу київських архівних колекцій постали чисельні праці статейного та монографічного характеру, в яких, на переконання Л. Дутка, детально з'ясовано особливості науково-організаційної праці М. Грушевського в УНТ. Він також відзначає чимале коло інституційних сюжетів, які потребують подальшого дослідження. На його думку, це еволюція редакційних практик М. Грушевського в «Записках УНТ», налагодження ним співпраці галичан і наддніпрянців над численними науковими проєктами як складова його соборницької політики тощо.

При аналізі історіографічних опрацювань діяльності М. Грушевського зі створення УСІ, дисертант наголошує, що вона не стала предметом спеціального дослідження в діаспорній історіографії, не дивлячись на те, що в закордонних архівах відклалося чимало актуальних документів. Заслуговує на увагу авторське пояснення цього, яке, на його думку, полягає в тому, що діаспорні українознавці надавали перевагу суспільно-політичній, а не науково-організаційній праці М. Грушевського на еміграції. Підсумовуючи зібраний і проаналізований історіографічний матеріал Л. Дутко констатує, що «академічне осмислення проблеми «Грушевський і УСІ» є цілковитим здобутком останнього тридцятиліття» (с. 177). Він звернув увагу на здобутках сучасних дослідників, які віднайшли і впровадили до наукового обігу різнопланові джерела (інституційний документообіг, епістолярій, рецептивні тексти тощо), на основі яких підготували низку досліджень. Автор справедливо вказує на їх пропедевтичний характер, адже до сих пір «відсутнє осмислення численних важливих сюжетів». Зокрема, бракує самостійного вивчення останнього празького періоду діяльності УСІ.

Розглядаючи опрацювання грушевськознавцями організації М. Грушевським українознавчих досліджень у ВУАН, Л. Дутко зазначає, що ця проблема отримала доволі інтенсивне осмислення в закордонному українознавстві. Він наводить досить цікаве власне пояснення цьому. Після Другої світової війни на еміграцію виїхали активні учасники тих подій, що були свідками різнопланової праці Грушевського-академіка. Для прикладу автор називає знакові імена О. Оглобліна та Н. Полонської-Василенко, які, власне, ініціювали всебічне осмислення інституційного феномену ВУАН та ролі М. Грушевського у його трансформації. Дисертант правомірно констатує, що сучасні дослідники, «відкриваючи архівні спецхрани, фактично насичували новим джерельним матеріалом вироблені попередниками інтерпретативні моделі та продовжили їхні напрацювання» (с. 178). Позитивної оцінки заслуговує чітке авторське окреслення перспектив наукового пошуку. Зокрема, на його переконання, потребують подальшого опрацювання «проблеми функціонування більшості створених М. Грушевським комісій [...] та титульних видань, [...] також заслуговують на окрему увагу питання комунікативної природи створеного академіком творчого колективу» (с. 193).

Ознайомлення із змістом кожного розділу дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що Л. Дутко добре володіє матеріалом, вміє логічно і послідовно його викласти. Форма викладу матеріалу засвідчує добру професійну підготовку дисертанта, його вміння аналізувати та робити вмотивовані узагальнення.

Гадаємо, що варто відзначити досить змістовні висновки, наведені автором у підсумковій частині роботи. При чому це не просто зібрані підсумкові положення, представлені ним у розділах, а синтетичні авторські узагальнення в розрізі цілої теми. Особливого схвалення заслуговують запропоновані Л. Дутком дослідницькі перспективи джерелознавчого, проблемно-тематичного й концептуального плану (с. 201-202).

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Л. Дутка потрібно зазначити, що вона не позбавлена деяких упущень:

1. При визначенні дисертантом нижньої хронологічної межі дослідження спостерігається деяка плутанина, адже іноді вказується 1989 р., а не 1991-й, коли Україна здобула незалежність і властиво розпочався новітній історіографічний період вітчизняної історіографії. В цьому аспекті логіка автора праці вимагає спеціального пояснення.

2. В роботі Л. Дутко часто послуговується поняттям «рецептивна грушевськіана», але не пояснює зміст, яким воно наповнене. З огляду на підставовість цього поняття для аналізованого дисертаційного дослідження, цікавим було б зрозуміти його авторську інтерпретацію.

3. На нашу думку, аналізуючи опрацювання сучасною історіографією діяльності вченого на форумі НТШ, дисертанту варто було звернути увагу на численні публікації про його львівську історичну школу, адже вона значною мірою була пов'язана із секціями, комісіями та виданнями НТШ, які стали справжньою творчою лабораторією для учнів М. Грушевського.

4. Дисертаційна робота містить чимало згадок про spektakлярні успіхи археографічної праці сучасних грушевськознавців. Властиво їхні пошукові здобутки уможливили актуалізувати широке коло різноманітних сюжетів, які й аналізує дисертант. На жаль, процес цієї археографічної праці та її результати не отримали належної систематизації в роботі Л. Дутка. Натомість самостійний аналіз відповідного проблемно-тематичного сегменту археографічної грушевськіани дозволив би краще зрозуміти джерельні витоки більшості новітніх історіографічних новацій.

Втім, висловлені побажання в жодній мірі не впливають на високу загальну оцінку опонованої роботи. Зміст дисертаційної праці знайшов відображення у 6 публікаціях, з яких 4 містяться у наукових фахових виданнях України, включених до категорії «Б»; 1 – у виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; 1 – у збірці матеріалів наукової конференції. Також робота пройшла солідне обговорення на багатьох наукових конференціях різного рівня. А це означає, що результати проведеного дослідження, як і належить, вже стали надбанням наукової громадськості.

В цілому, дисертація Л. С. Дутка – самостійне наукове дослідження на актуальну наукову проблему, яка має не лише вузькофахове, але й прикладне значення в теперішньому суспільному житті України. Вважаю, що дисертація Любомира Степановича Дутка «Рецепція історіографічної та науково-організаційної діяльності М. Грушевського в сучасній українській історіографії», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною та практичним значенням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року та вимогам затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Любомир Степанович Дутко заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти та газу

ВФ

Василь ПЕДИЧ

В. Педича

О. Кондрат
проректор з НР